

Tıp Fakültesi ve Diş Hekimliği Fakültesi Öğrencilerinin Gözünden Kadavra Etiği, Uygulamaları ve Beden Bağışı*

Cadaveric Ethics, Practices, and Body Donation from the Perspective of Medical and Dental Students

Abdullah Ortadeveciⁱ, Hülya Öztürkⁱⁱ

ⁱDr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Anatomi AD., <https://orcid.org/0000-0001-6575-5699>

ⁱⁱDoç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD., <https://orcid.org/0000-0001-8999-4213>

ÖZET

Amaç: Tıp eğitiminin temel branşlarından birisi olan anatomi eğitiminde ve cerrahi yeteneklerin geliştirilmesinde kadavra vazgeçilmez bir öğretim aracıdır. Fakat beden bağışı sayısındaki yetersizlikten kaynaklı kadavra kıtlığı kadvraya ulaşımı güç hale getirmektedir. Beden bağışı sayısındaki yetersizliğin en büyük sebebi toplumun bilgilendirilmesindeki eksikliklerdir. Biz de bu çalışmamızda tıp fakültesi ve diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin kadavra etiği ve uygulamalarının yanı sıra beden bağışı konusundaki farkındalıklarını belirlemeyi amaçladık.

Yöntem: Literatürde bulunan çalışmalardan uyarlanmış anket tamamı Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Diş Hekimliği Fakültesindeki öğrencilere Google formlar aracılığıyla ulaştırıldı. Anket demografik sorular, sekiz çoktan seçmeli soru, 24 tane 5'li Likert tipi önerme (1-hiç katılmıyorum, 5-tamamen katılıyorum) ve iki açık uçlu sorudan oluşuyordu. Anketi 277 öğrenci tamamladı. Sonuçlar frekans analiziyle incelendi. Ayrıca demografik verilerle önermeler arasındaki ilişkileri incelemek için ki-kare testi uygulandı.

Bulgular: Ankete katılan öğrencilerin %9,4'ü organ bağışı yapmış olmasına rağmen hiç birisi beden bağışı yapmamıştı. Katılımcıların %69,7'sinin beden bağışı konusunda çekinceleri vardı. Öğrencilerin %36,8'inin çekincesi kadvraların kullanımıyla ilgiliydi. Katılımcıların organ bağışı yapmak konusunda istekli olduklarına dair ifadeye verdikleri yanıtın ortalaması 3,68±1,15 iken, beden bağışında bu rakam 2,47±1,07 olarak hesaplandı. Akademik eğitim sırasında beden bağışıyla ilgili bilgi almak isterim ifadesinin ortalaması 3,82±0,98 iken, kadavra etiğiyle ilgili bilgi almak isterim ifadesine verilen cevapların ortalaması 3,97±0,86 olarak tespit edildi.

Sonuç: Tıp fakültesi ve diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin beden bağışı yapmak konusunda ciddi çekinceleri olmasına rağmen beden bağışı ve kadavra etiği üzerine bilgilendirilmek konusunda oldukça önemli bir oranda isteklidir. Ayrıca beden bağışı konusundaki çekincelerin kadvraların kullanımıyla ilgili olması kadavra etiği konusunda bazı eksiklikler olduğunu ortaya koyabilir.

Anahtar Kelimeler: Kadavra, Anatomi, Etik, Beden Bağışı, Tıp Eğitimi

ABSTRACT

Aim: Cadaver is an indispensable teaching tool in anatomy education, which is cornerstone of medical education, and in improving surgical skills. However, the shortage of cadavers due to the insufficient number of body donations makes reaching cadavers difficult. The biggest reason for the insufficiency in the number of body donations is the deficiencies in informing the society. In this study, we aimed to determine the awareness of medical and dental students about cadaveric ethics and practices as well as body donation.

Method: The questionnaire adapted from the literature was delivered to the students of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Medicine, and Faculty of Dentistry via google forms. The questionnaire consisted of demographic questions, eight multiple-choice questions, twenty-four 5-point Likert-type statements (1-strongly disagree, 5-strongly agree) and two open-ended questions. 277 students completed the questionnaire. The results were analyzed by frequency analysis. Chi-square test was also used to examine the relationships between demographic data and the propositions.

Results: Although 9.4% of participants had donated organs, none had donated their bodies. 69.7% of the participants expressed some concern regarding body donation. 36.8% of the students had concerns about the utilization of cadavers. While the willingness of the participants to donate organs was 3.68±1.15, this was calculated as 2.47±1.07 for body donation. The willingness to be informed about body donation was 3.82±0.98, while in cadaveric ethics this was 3.97±0.86.

Conclusion: Although medical and dental students had serious concerns about body donation, they were quite willing to be informed about body donation and cadaveric ethics. Furthermore, the fact that the worries regarding body donation are related to cadavers' usage may indicate certain deficiencies in cadaveric ethics.

Keywords: Cadaver, Anatomy, Ethics, Body Donation, Medical Education.

*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2023;13(3):692-700

DOI: 10.31020/mutfd.1316876

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 20 Haziran 2023; Kabul Tarihi - Accepted: 09 Ağustos 2023

İletişim - Correspondence Author: Abdullah Ortadeveci <aortadeveci@ogu.edu.tr>

Etik Kurul Onayı: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Girişimsel Olmayan Etik Kurulu (Tarih: 21/03/2023, Sayı:29)

Giriş

Anatomi tıp eğitiminin en temel branşlarından birisidir.¹ Klasik anatomi eğitimi kadavra üzerinden yapılan diseksiyonlara dayalıdır. Özellikle son birkaç dekatta teknolojiyle entegre edilmiş alternatif eğitim metotları ortaya çıkmış olsa da halen kadavra bazlı anatomi eğitiminin yerini alabilme konusunda üzerinde anatomi camiasının konsensus sağladığı bir anatomi eğitim metodu bulunmamaktadır.²⁻⁷ Yapılan araştırmalar kadavra diseksiyonunun tıp ve diş hekimliğinin anatomi eğitiminde, özellikle de cerrahi yeteneklerin gelişmesinde önemli bir yeri olduğunu vurgulamaktadır.^{8,9}

Kadavra, insan varlığında nerededir? Varlığı ortadan mı kaldırır yoksa insan ve bedeninin değerinde bir azaltma yaratarak en çok üstünde birleşilen bir kaygı olarak gerçekten de insanı araçsallaştırır mı? Kadavra olarak bağışlanmış bir bedeni parçalamak, insan ruhunda, bir canlının bedenini bilerek ve isteyerek parçalama eyleminin oluşturacağı pek çok fiziksel ve psikolojik etkiyi bastırma hissini gerektirir. Özellikle baş ve yüz kısmı insanların bu noktada kadavra bedene zarar verip vermedikleriyle ilgili kaygılar taşımalarına sebep olabilmektedir.¹⁰

İslâm inancında da ölüm hayatın karşıtı olarak tanımlanmış, İslâmî literatürde ölüm “ruhun bedenden ayrılması” olarak kabul edilmiştir.¹¹ Bu noktada ölümün insan varlığındaki yerini ortaya koymanın kadvraya bakış açısını değiştirebileceği düşünülmektedir. Hayatın tamamen kesilmesi, ölümün anlamını bir daha düşünmemizi ve ölümümüzü anlamlı kılabilmek için hayattan kesilen bu bedeninin yararlı olabilmesi yönünde bizlere yeniden düşünmeyi sağlayarak fikir verebilmektedir.

Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de beden bağışı konusunda bazı problemler yaşanmakta ve bu durum kadavra sayısında yetersizliklere sebep olmaktadır.¹²⁻¹⁴ Kadavra üzerinde gerçekleştirilen eğitimlerdeki ve öğrenci sayılarındaki artış bu yetersizliği daha bariz bir hale getirmektedir. Yapılan araştırmalar kişilerin bedenlerini öldükten sonra kadavra olarak kullanılmaları için hayattayken bağışlama kararları üzerinde yaş, cinsiyet, inanış, coğrafi, sosyoekonomik ve eğitimsel bazı değişkenlerin etkisi olduğunu ortaya koymuş durumdadır.¹⁵ Bu çekincelerin altında yatan önemli sebeplerden birisi de etik kaygılardır. Vücut parçalarının veya deney hayvanlarının araştırma için kullanılmasına ilişkin yoğun tartışmalara rağmen, insan araştırmaları mevzuatı ve etik literatüründe kadvraların araştırma için kullanılmasına veya kadavra etiği standartlarına ilişkin şaşırtıcı bir boşluk bulunmaktadır.¹⁶

Beden bağışı sayısındaki yetersizliklerin en önemli sebeplerinden birisi de bağışçı adaylarının beden bağışı konusunda bilgilendirilmesiyle ilgili yaşanan eksikliklerdir.¹⁷ Beden bağışının artırılması ve bu konuda topluma öncülük etmeleri adına kadvralar üzerinde çalışan geleceğin hekim ve diş hekimi adaylarının bilgi, farkındalık ve tutumları önemlidir. Kadavra üzerinde eğitim alan öğrencilerin kadavra etiğine ve beden bağışına karşı tutumları kültürlere farklılıklar arz etmektedir.^{14,18,19} Literatürde Türkiye’deki tıp fakültesi ve diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin kadavra etiğine ve beden bağışına dair farkındalıklarını belirleyen yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmadaki amacımız Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Diş Hekimliği Fakültesi öğrencilerinin hem kadavra etiği ve uygulamalarına hem de beden bağışına dair bilgi, farkındalık ve tutumlarını değerlendirmektir.

Gereç ve Yöntem

Çalışmada kullanılan anket 277 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi öğrencisi tarafından tamamlandı. Katılımcıların tamamı kadavra üzerinde eğitim almış tıp fakültesi veya diş hekimliği fakültesi öğrencileriydi. Çalışmaya başlamak için Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu’na başvuruldu. Kurulun 21.03.2023 tarihinde aldığı 29 no’lu kararla çalışmanın yapılmasında etiğe

aykırı bir durum olmadığı tespit edildi. Etik kurul onayını takiben ilgili fakültelerden resmi izinler alındı ve Google Formlar aracılığıyla oluşturulan anket öğrencilere bir bağlantı olarak ulaştırıldı. Ankete yalnızca gönüllü öğrenciler katıldı. Çalışmaya katılıp katılmamak öğrencilerin akademik skor veya derecelerine herhangi bir etkide bulunmadı.

Literatürdeki konuyla ilgili çalışmalardan uyarlanmış anket dört ayrı kısımdan oluşuyordu.^{14,20,21} Birinci kısımda yaş, cinsiyet, ailenin gelir durumu, fakülte ve inanış gibi demografik sorular vardı. İkinci kısımda sekiz adet beden bağışı ve kadavra uygulamaları konusundaki tutumla ilgili çoktan seçmeli sorular bulunmaktaydı. Anketin üçüncü kısmı kadavra etiği, beden bağışı ve diseksiyon uygulamalarıyla ilgili 5'li Likert tipinde 24 adet önermeden oluşuyordu (1-hiç katılmıyorum, 5-tamamen katılıyorum). Anketin son kısmında ise "beden bağışıyla ilgili düşünce ve önerileri" ve "kadavra etiği ve beden bağışıyla ilgili beklenti ve çekinceleri" soran iki adet açık uçlu soru bulunmaktaydı.

Tüm verilerin sonuçları frekans analiziyle incelendi. Demografik verilerle önermeler arasındaki anlamlı ilişkileri tespit etmek için ise ki-kare testi kullanıldı. Tüm istatistikler için uygun istatistik paket programı kullanıldı.

Bulgular

Demografik Veriler

Anketi tamamlayan 277 öğrencinin % 60,3'ü (167) kadın, %39,7'si (110) erkekti. Katılımcıların önemli bir çoğunluğu 18-20 (% 41,9) veya 21-23 (%41,9) yaş aralığındaydı. Katılımcıların % 45,1'inin (125) babası, %30,7'sinin annesi (85) üniversite mezunuydu. Anketi tamamlayan öğrencilerin %71,5'i (198) tıp fakültesi, %28,5'i (79) diş hekimliği fakültesi öğrencisiydi. Öğrencilerin %74,4'ü (206) kendisini Müslüman olarak tanımlarken, %10,5'i (29) agnostik, %9,4'ü (26) ateist olarak tanımlıyordu.

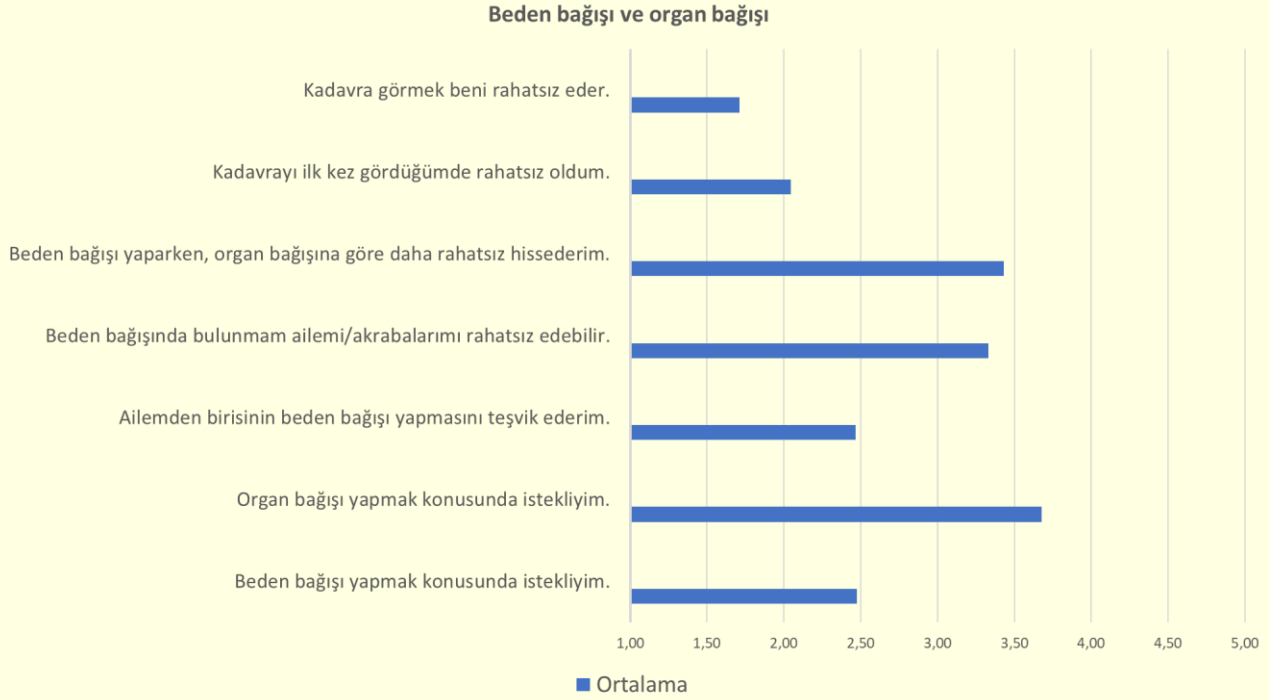
Çoktan Seçmeli Sorular

Katılımcıların %9,4'ü (26) organ bağışı yapmışken hiç birisi beden bağışı yapmamıştı. Katılımcıların %30,3'ünün (84) beden bağışı yapmak konusunda bir çekincesi yokken, %69,7'si (193) çekinceye sahipti. Katılımcıların çekinceleri %37,2 (103) kadvraların kullanımıyla ilgili, %28,9 (80) sosyo-kültürel, %17 (47) dini olarak belirlendi. Bunların dışında ailevi (%2,2), şahsi (%1,1) çekincelere ilaveten fikrini kararsız (%1,4) olarak belirtenler de vardı. Öğrencilerin %71,8'i (199) kadvrayı gördükleri ilk andaki duygularını merak olarak tanımladı. Öğrencilerin %45,8'i (127) kadvrayla karşılaşmadan önce yaşayabileceği duygusal reaksiyonlarla ilgili bilgi aldığını belirtti. Katılımcıların yalnızca %24,9'u (69) kadavra diseksiyonu yaptığını belirtirken, %63,2'si (175) koruyucu ekipmanlarla ilgili bilgi aldığını belirtti.

5'li Likert Tipi Önermeler

Öğrencilerin 5'li Likert tipi önermelerde yaptığı skorlamalar sonucunda (1-hiç katılmıyorum, 5-tamamen katılıyorum) beden bağışı yapma konusunda istekliliği ölçen ifadenin ortalaması $2,47 \pm 1,07$ (ortalama± standart sapma) iken organ bağışı konusunda bu sonuç $3,68 \pm 1,15$ olarak belirlendi. Katılımcıların "beden bağışı yaparken, organ bağışına göre daha rahatsız hissederim" ifadesine verdiği yanıtların ortalaması $3,43 \pm 1,34$ 'tü. Kadavra diseksiyonunun cerrahi yetenekleri geliştirdiğini ifade eden önermeye verilen cevapların ortalaması $3,83 \pm 1,01$ 'di. "Akademik eğitim sırasında beden bağışıyla ilgili bilgi almak isterim" ifadesine verilen cevapların ortalaması $3,82 \pm 0,98$ iken, "kadavra etiğiyle ilgili bilgi almak isterim" ifadesine verilen cevapların ortalaması $3,97 \pm 0,86$ olarak tespit edildi. "Kadvrayı ilk kez gördüğümde rahatsız oldum" ifadesine verilen cevapların ortalama $2,05 \pm 1,14$ iken, "kadavra görmek beni rahatsız eder" ifadesinde bu sonuç $1,71 \pm 0,96$ 'ydı. "Kadvraya ve ailesine büyük saygı duyuyorum" ifadesine verilen cevapların ortalaması $4,58 \pm 0,72$ olarak belirlendi. "Anatomi departmanlarında kadvraya iade-i itibar amacıyla yapılan defin

törenleri gibi onore edici seremoniler beden bağışına olan yaklaşımımı pozitif etkiler” ifadesine verilen cevapların ortalaması ise $3,96 \pm 1,03$ 'tü. Tüm 5'li Likert tipi önermeler ve elde edilen ortalama sonuçlar şekil 1, 2 ve 3'te sunulmuştur (**Şekil 1, 2, 3**).

Şekil 1. Beden bağışı ve organ bağışıyla ilgili tüm ifadeleri ve verilen yanıtların ortalamasını gösteren grafik (1-hiç katılmıyorum, 5-tamamen katılıyorum).

Şekil 2. Kadavra etiğiyle ilgili tüm ifadeleri ve verilen yanıtların ortalamasını gösteren grafik (1-hiç katılmıyorum, 5-tamamen katılıyorum).

Şekil 3. Kadavra bilgi ve uygulamalarıyla ilgili tüm ifadeleri ve verilen yanıtların ortalamasını gösteren grafik (1-hiç katılmıyorum, 5-tamamen katılıyorum).

Açık uçlu sorulara verilen yanıtlarda ise beden bağışının büyük bir fedakârlık ve cesaret göstergesi olduğu vurgulandı. Buna ilaveten kadavra etiği ve beden bağışıyla ilgili ciddi bir bilgilendirme eksikliği olduğu ve daha çok bilgilendirme beklentisi sıklıkla ifade edildi. Beden bağışıyla ilgili çekinceler arasında ise dersler sırasında bazı öğrencilerin kadavralara uygunsuz yaklaşımı ve ailevi sebepler ön plana çıktı.

Tartışma

İnsan anatomisi tüm tıp fakültelerinin müfredatlarında zorunlu ders olarak yer alır. Kadavra diseksiyonu bazı uygulama dersleri anatomi eğitiminin vazgeçilmez bir parçasıdır. Tıp alanında gelişen teknolojilerle birlikte artan öğrenci sayısı kadavra ihtiyacını da artırmaktadır. Artan bu talebi karşılayacak sayıda beden bağışı olmaması ise kadavra kıtlığına yol açmaktadır. Her ne kadar kadavraya alternatif, teknolojiyle entegre anatomi eğitim metotları geliştirilmeye çalışsa da bunlar hem ek maliyetler getirmekte hem de kadavra diseksiyonunun yerini dolduramamaktadır.¹²

Biz bu çalışmada en yoğun şekilde anatomi eğitimi alan öğrenci grubu olan tıp fakültesi ve diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin kadavra etiği, uygulamaları ve beden bağışına dair farkındalık ve beklentilerini tespit etmeyi amaçladık. Elde ettiğimiz sonuçlara göre bu öğrenciler kadavranın cerrahi yeteneklerini geliştirmekte faydalı olacağını düşünmelerine rağmen beden bağışı yapmamışlardı ve yapmak konusunda istekli olmadıklarını ifade ettiler. Öğrencilerin önemli bir kısmının beden bağışı yapmaya dair bazı çekinceleri vardı ve bu çekinceler arasında en öne çıkanı kadavranın kullanımıyla ilgili çekincelerdi. Buna ilaveten beden bağışı ve kadavra etiği konusunda yeteri kadar bilgi sahibi olmadıklarını ve akademik eğitim sürecinde beden bağışı ve kadavra etiği hakkında bilgi almak konusunda istekli olduklarını belirttiler.

Çalışmamızda daha önceki çalışmalara benzer şekilde kadavra diseksiyonunun tıp ve anatomi eğitiminde önemli bir yeri olduğunu belirttiler. Fakat buna rağmen beden bağışı ve kadavra etiğiyle ilgili sınırlı bilgiye sahip olduklarını ve bu konuda akademik eğitim sürecinde bilgilendirilmek konusunda istekli olduklarını belirttiler.^{14,22}

Ciliberti ve ark. tarafından yapılan çalışmada tıp öğrencilerinin önemli bir çoğunluğu postmortem beden bağıışına karşı pozitif bir tutum sergilemişlerdir.¹⁴ Bizim çalışmamıza katılan öğrenciler ise beden bağıışında bulunmak konusunda istekli olduklarını belirten ifadeye karşı olumsuz bir tutum sergilediler. Çalışmamızda elde ettiğimiz verilere göre öğrencilerin beden bağıışında bulunmak istemesinin altında yatan nedenlerin en başında kadavraya karşı tutum geliyordu. Çalışmalar arasındaki bu karşıtlık kadavra etiği konusundaki eğitimsel farklılıklardan kaynaklanıyor olabilir.

Abbasi ve ark. tarafından İran'da yapılan bir çalışmada bizim çalışmamızda elde edilen sonuçlara paralel şekilde inançla beden bağıışı konusundaki isteklilik arasında herhangi bir anlamlı ilişki tespit edilememiştir.²³ Öte yandan, yukarıda verilen sonuçların aksine Avusturalya, ABD, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerde yapılan çalışmalarda beden bağıışıyla inanç arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş, inançlarına sıkıca bağılı kişilerin beden bağıışı yapmak konusunda daha isteksiz olduğu belirlenmiştir.^{14,24-26} Literatürde bu noktada farklı görüşler ortaya çıkması İran ve Türkiye gibi bölgelerde nüfusun çoğunluğu Müslüman olmasıyla ilişkili olabilir. Çünkü İslam'da beden bağıışına ve kadavra diseksiyonuna karşı bir hüküm bulunmamaktadır. Bu durum Hıristiyan yoğunluklu toplumlarla, Müslüman ağırlıklı toplumlar arasındaki beden bağıışına bakış açısındaki bu farklılığı açıklayabilir. Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise Türkiye ve İran gibi bölgelerde Müslüman olmayan nüfusun çok az olmasıdır. Yeterli sayıda veri elde edememek istatistiksel bir farkın ortaya çıkmasını engellemiş olabilir. Fakat görünen o ki Müslüman toplumlarda beden bağıışı oranlarının düşük kalmasının nedenlerini daha derinlemesine açıklayacak çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmamıza katılan öğrenciler beden bağıışı konusundaki çekincelerinin nedeni olarak en çok kadvraların kullanımıyla ilgili olanları (dalga geçilmesi, istismar edilmesi, eğlence amaçlı kullanılması, görüntü kaydı alınması vb.) tercih ettiler. Bu durum öğrencilerin uygulamalar sırasında kazandıkları kendi deneyimleriyle ilgili olabileceği gibi medyanın bazı haberleri abartarak ve yanıltıcı şekilde aktarmasıyla da ilgili olabilir. Öte yandan kadavra etiği konusundaki yasal boşlukların doldurulması bu endişelerin giderilmesini sağlayabilir. Çalışmamız sonuçlarına paralel olarak pek çok çalışmada tıp fakültesi öğrencilerinin kadavra etiği ve beden bağıışı konusunda yetersiz bilgiye sahip olduğu ve anatomi departmanlarında yapılan bağıışçıyı onore edici seremonilerin kadavraya karşı saygıyı artıracaklarını ifade etmektedir.^{14,27,28} Ayrıca bu boşluğu tüm toplum bazında doldurmak amacıyla bazı ülkelerde kadavra etiği konusunda toplumu bilgilendirmek ve beden bağıışına karşı teşvik etmek için merkezler kurulmuştur.¹² Benzeri uygulamaların ülkemizde de uygulanması kadavra etiği ve beden bağıışı konusundaki farkındalığı artırmak konusunda faydalı olabilir.

Çalışmamıza katılan öğrenciler Ciliberti ve ark. tarafından yapılan çalışmadakine benzer şekilde organ bağıışı yapmak konusunda beden bağıışı yapmaya karşı daha isteklidirler.²⁹ Çalışmalarda benzerlik arz eden bu durum her iki ülkede de organ bağıışı tanıtım ve teşvik çalışmalarının beden bağıışı çalışmalarına kıyasla daha başarılı şekilde yürütülmesinden kaynaklı olabilir. Yine bu ülkelerde organ bağıışıyla ilgili yasal düzenlemeler daha güçlü ve bağıış başvurusu daha kolay iken, beden bağıışı için güçlü bir yasal düzenleme bulunmamasına ilaveten beden bağıışı sürecinde bazı zorluklar yaşanmaktadır. Organ bağıışının doğrudan "hayat kurtarıcı" etkisi de organ bağıışı ve kadavra bağıışı algısındaki bu farklılıklara yol açmış olabilir. Buna bir çözüm önerisi olarak toplumun kadavra bağıışının cerrahi yeteneklerin geliştirilebilmesi için zorunlu olduğu ve bunun da dolaylı olarak bir tane değil belki binlerce "hayat kurtarıcı" etkiye yol açabileceği yönündeki farkındalığı artırılmalıdır.

Ögenler ve arkadaşları tarafından 2017 yılında yapılan sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin ölü bedenler üzerine görüşlerinin değerlendirildiği bir çalışmada "ölmüş bir insanın bedenini şaka-eğlence konusu yapan sözler ve hareketler hoş görülemez" ifadesi katılımcıların en çok benimsediği ifadelerden biri olmuştur.³⁰ Yine aynı çalışmada "Anı olarak saklamak üzere ölü insan bedeninin görüntü kaydının (fotoğraf, video) alınması uygundur" ifadesi öğrencilerin en az benimsediği ifadeler arasında yer almıştır.³⁰ Tuncel Çini

ve arkadaşları tarafından yapılan benzer bir çalışmada ise Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin kadavra üzerine görüşleri değerlendirilmiş ve “bedenini bağıışlayan bir yakınımın video ve fotoğraflarını sosyal medyada görmek beni rahatsız eder” ifadesi öğrencilerin en çok katıldığı ifadeler arasında yer almıştır.³¹ Literatürdeki bu çalışmalarla paralel şekilde bizim çalışmamızda da öğrenciler bağıışçı olmakla ilgili en büyük çekinceleri sorulduğunda “kadavra kullanımıyla ilgili olanlar” seçeneğine yönelmişlerdir. Tüm bu sonuçlar kadavradan eğitimsel veya bilimsel olmayan amaçlarla görüntü alınmasına ve kadavranın bir şaka aracı olarak kullanılmasına karşı öğrencilerin oldukça olumsuz bir tutum sergilediğini ortaya koymaktadır. Öyle ki bu olumsuz tutum öğrencilerin beden bağıışı konusundaki önemli çekincelerinden birisi olmakta ve beden bağıışı yapma niyetini olumsuz etkilemektedir.

Hem bizim çalışmamızın hem de literatürdeki benzer çalışmaların ön gördüğü üzere geleceğin tıp doktorlarının ve diş hekimlerinin beden bağıışı konusunda toplumsal farkındalığı artırıcı bir rol üstlenmesi gerekmektedir.¹⁴ Bunun için de tıp fakültesi ve diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin öncelikle kendilerinin beden bağıışı ve kadavra etiği konusundaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin artırılması gerekmektedir. Bu amaç kapsamında bu fakültelerdeki anatomi eğitimi müfredatının beden bağıışı ve kadavra etiği konularını kapsayacak şekilde genişletilmesi faydalı olacaktır. Çünkü kendisi beden bağıışı yapmamış ve beden bağıışı yapmayı düşünmeyen öğrencilerin toplumu bu yönde teşvik etmesi mümkün değildir. Öte yandan tıp fakültesi ve diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin beden bağıışı konusundaki çekincelerinin ve beden bağıışı yapmak konusunda isteksiz olmalarının altında yatan sebepleri detaylandırarak çalışmalar yapılmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Kadavra yetersizliği yalnızca Türkiye'nin değil uluslararası tıp camiasının önemli bir sorunudur. Bu yetersizliğin başlıca sebebi beden bağıışı konusundaki eksikliklerdir. Bağıış konusundaki eksiklikler ise en çok toplumsal farkındalık konusundaki yetersizliklerden kaynaklanmaktadır. Beden bağıışı konusunda topluma öncü olması gereken tıp camiasının ise bu konuda ciddi çekinceleri vardır. Bu çekincelerin başında kadavranın kullanımı sırasında karşılaşılan etiğe aykırı durumlar gelmektedir. Kadavra etiği halen uluslararası sınırları ve kuralları belirlenememiş bir durumdadır. İnsanlar üzerinde yapılacak araştırmalar bir kenara, deney hayvanları üzerinde yapılacak araştırmalar için etik kurallar yasalastırılmış ve sıkı bir şekilde denetleniyor olmasına rağmen kadavra etiği alanındaki yasal düzenlemeler yok denecek kadar azdır. Acilen ulusal ve uluslararası etik ve anatomi camiaları bir araya gelerek üzerinde konsensus oluşturulmuş bir kadavra etiği kuralları belirlemeli ve bu kurallar her ülkede yasalarla korunmalıdır. Ayrıca tıp fakültesi ve diş hekimliği fakültesi başta olmak üzere anatomi eğitimi alan tüm lisans öğrencilerinin anatomi ve/veya deontoloji müfredatlarına beden bağıışı ve kadavra etiği saatleri ilave edilmelidir. Bunlar sayesinde öncelikle tıp camiasında farkındalık artırılacak sonrasında bu farkındalık artışı topluma ve toplam beden bağıışı sayısına yansıtacaktır.

Bilgi

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Çalışma için herhangi bir maddi destek almamıştır. Çalışmanın tüm yazarları katkıları için Hilmi Özden ve Yasin Emre Oğuz'a teşekkür eder.

Etik Onay

Çalışma 21.03.2023 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 29 no'lu karar sayısıyla onaylanmıştır.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Abdullah Ortadeveci: Fikir, tasarım, veri toplama ve işleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı.

Hülya Öztürk: Fikir, tasarım, danışmanlık/denetleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Kaynaklar

1. McLachlan JC, Patten D. Anatomy teaching: ghosts of the past, present and future. *Med Educ* 2006;40(3):243-253. doi:10.1111/J.1365-2929.2006.02401.X
2. Ortadeveci A, Ozden H. Social media as a learning tool in anatomy education from the perspective of medical and dental students. *Clinical Anatomy* 2023;36(5):809-817. doi:10.1002/CA.24046
3. Tan JW, Ng KB, Mogali SR. An Exploratory Digital Board Game Approach to the Review and Reinforcement of Complex Medical Subjects Like Anatomical Education: Cross-sectional and Mixed Methods Study. *JMIR Serious Games* 2022;10(1). doi:10.2196/33282
4. Ortadeveci A ve ark. Attainments during the COVID-19: a comparative survey study on ideal anatomy education from the students' perspective. *Surg Radiol Anat* 2022;44(7):1063-1069. doi:10.1007/S00276-022-02978-9
5. Smith CF ve ark. Take away body parts! An investigation into the use of 3D-printed anatomical models in undergraduate anatomy education. *Anat Sci Educ* 2018;11(1):44-53. doi:10.1002/ASE.1718
6. Ye Z ve ark. The role of 3D printed models in the teaching of human anatomy: A systematic review and meta-analysis. *BMC Med Educ* 2020;20(1):1-9. doi:10.1186/S12909-020-02242-X/FIGURES/3
7. Duraes M ve ark. Dynamic three-dimensional virtual environment to improve learning of anatomical structures. *Anat Sci Educ* 2022;15(4):754-764. doi:10.1002/ASE.2158
8. Cahill D ve ark. Viewpoint: unrecognized values of dissection considered. *Surg Radiol Anat* 2002;24(3-4):137-139. doi:10.1007/S00276-002-0053-2
9. Granger NA. Dissection laboratory is vital to medical gross anatomy education. *Anat Rec B New Anat* 2004;281(1):6-8. doi:10.1002/AR.B.20039
10. Roach M. Kadavra - Kadavraların Bilinmeyen İlginç Yaşamı. Yakamoz Yayınevi; 2009.
11. Gürkan SL. Ölüm. In: TDV İslam Ansiklopedisi 2007;34:32-34.
12. Zhang L ve ark. An ethical solution to the challenges in teaching anatomy with dissection in the Chinese culture. *Anat Sci Educ* 2008;1(2):56-59. doi:10.1002/ASE.15
13. Gürses İA, Coşkun O, Öztürk A. Current status of cadaver sources in Turkey and a wake-up call for Turkish anatomists. *Anat Sci Educ* 2018;11(2):155-165. doi:10.1002/ASE.1713
14. Ciliberti R ve ark. A Survey on the Knowledge and Attitudes of Italian Medical Students toward Body Donation: Ethical and Scientific Considerations. *J Clin Med* 2018;7(7). doi:10.3390/JCM7070168
15. Smith CF ve ark. Understanding beliefs, preferences and actions amongst potential body donors. *Anat Sci Educ* 2023;16(2):224-236. doi:10.1002/ASE.2204
16. Bach MC. Still Human: A Call for Increased Focus on Ethical Standards in Cadaver Research. *HEC Forum* 2016;28(4):355-367. doi:10.1007/S10730-016-9309-9/METRICS
17. Srdić Galić B, Drvendžija Z, Štrkalj G. Attitudes of medical and allied medical students from Serbia toward whole body donation. *Bioscience Journal* 2016;32(5):1388-1402. doi:10.14393/BJ-V32N1A2016-34414
18. Quiroga-Garza A ve ark. Willingness toward organ and body donation among anatomy professors and students in Mexico. *Anat Sci Educ* 2017;10(6):589-597. doi:10.1002/ASE.1705
19. Mwachaka PM, Mandela P, Saidi H. Repeated Exposure to Dissection Does Not Influence Students' Attitudes towards Human Body Donation for Anatomy Teaching. *Anat Res Int* 2016;2016:1-5. doi:10.1155/2016/9251049
20. Ergano M ve ark. Assessment of the determinants of Knowledge, Attitude and Practice (KAP) of Ethiopian Medical Students towards ethical Cadaver Dissection. *Translational Research in Anatomy* 2020;19:100067. doi:10.1016/J.TRIA.2020.100067
21. Atul Keche H ve ark. Cadaveric Oath-Perceptions of First Year Medical Students. Original Research Article *J Evolution Med Dent Sci* 2020;9:2020. doi:10.14260/jemds/2020/591
22. Dissabandara LO ve ark. Role of cadaveric dissections in modern medical curricula: a study on student perceptions. *Anat Cell Biol* 2015;48(3):205. doi:10.5115/ACB.2015.48.3.205
23. Abbasi Asl J ve ark. Cultural acceptability and personal willingness of Iranian students toward cadaveric donation. *Anat Sci Educ* 2017;10(2):120-126. doi:10.1002/ASE.1634
24. Alexander M ve ark. Attitudes of Australian chiropractic students toward whole body donation: a cross-sectional study. *Anat Sci Educ* 2014;7(2):117-123. doi:10.1002/ASE.1390
25. Boulware LE ve ark. Whole body donation for medical science: a population-based study. *Clin Anat* 2004;17(7):570-577. doi:10.1002/CA.10225
26. Halou H ve ark. Evaluation of the willingness for cadaveric donation in Greece: a population-based study. *Anat Sci Educ* 2013;6(1):48-55. doi:10.1002/ASE.1304
27. Jones TW, Lachman N, Pawlina W. Honoring our donors: a survey of memorial ceremonies in United States anatomy programs. *Anat Sci Educ* 2014;7(3):219-223. doi:10.1002/ASE.1413
28. Chang HJ ve ark. Emotional experiences of medical students during cadaver dissection and the role of memorial ceremonies: a qualitative study. *BMC Med Educ* 2018;18(1). doi:10.1186/S12909-018-1358-0

29. Ciliberti R ve ark. Break with tradition: donating cadavers for scientific purposes and reducing the use of sentient beings. *Ann Ist Super Sanita* 2016;52(2):261-268. doi:10.4415/ANN_16_02_19
30. Ögenler O, Kadiođlu NS. Ölü İnsan Bedeni ile İlişkiler: Mersin Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Görüşleri. *Turk J Bioeth* 2017;4(1):3-13. doi:10.5505/TJOB.2017.60783
31. Tuncel Çini N ve ark. Cadavers in anatomy classes: opinions of the students of Bursa Uludağ University School of Medicine. *Anatomy* 2019;13(1):49-55. doi:10.1038/S41598-017-00647-1